

Професор Олег Шаблій:

«МИ ЩАСЛИВІ, ЩО МАЄМО ТАКОГО ГЕНІАЛЬНОГО ПОЕТА!»

30 березня цього року в актовій залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулося надзвичайно цікаве підсумкове засідання 30-ї наукової сесії Наукового товариства імені Шевченка. Серед доповідей, які прозвучали на цій науковій конференції, особливе зацікавлення викликав виступ професора Олега Шаблія, який проаналізував характерні особливості поетичного шедевра Тараса Шевченка – вірша «Садок вишневий коло хати...». Після конференції ми зустрілися з Олегом Івановичем, який погодився розповісти детальніше про глибинну сутність Шевченкової творчості на базі, власне, цього «вишневого» твору.



Олег Шаблій
доктор геогр. наук,
зав. кафедри
економічної і
соціальної географії,
заслужений
професор
Львівського
національного
університету
ім. І. Франка,
м. Львів

Б.З. – Пане Олеже! Чому Ви зупинились саме на вірші «Садок вишневий коло хати»?

О.Ш. – Бо, як говорив професор *Василь Симович*, якби *Тарас Шевченко* не написав нічого іншого, крім цього вірша, то цим шедевром він увійшов би у світову літературу як геніальний поет. Врешті, тут я бачу три закодовані інтенції: цивілізаційність українського буття, родиноцентризм і природний та суспільний генетизм.

Б.З. – Починаєте саме з цивілізаційності?

О.Ш. – Так. Прошу звернути увагу: садок у Шевченка не зелений, не біло-рожевий від цвіту, не вишнево-запашний, а просто – вишневий.

Ще в кінці XVIII ст. – першій половині XIX ст. в Україні впроваджували «вишнево-садову», вишнево-харчово-побутову культуру. Садки (вишневі!) буяли коло хат майже у кожній садибі. Тоді ж починається виготовлення вишнево-черешневих напоїв, вишневих конфітурів, печива з вишневою начинкою. А вже в кінці XIX ст. – поч. XX ст. вишневі сади здебільшого через малоземелля і введення овочевих культур (столовий буряк, морква, петрушка, помідори та ін.), перетворюються в городи. У садах з'являються яблуні, груші (зерняткові), сливи (кісточкові).

А вишні відсуваються із садків на окраїни садиб. Для періоду кінця XVIII ст. – поч. XIX ст. характерним був також бурхливий сплеск «вишневої» народної творчості: пісень, коломийок, приповідок тощо.

Б.З. – Наприклад, «Копав, копав криниченьку у вишневому саду...»

О.Ш. – Власне. А ще – «Ой, під вишнею, під черешнею», «Ой, у вишневому садочку там соловейко щebetав». Нагадаємо, що у *Геродотовій* «Скіфії» (п'яте століття до Р.Х.) йдеться лише про поодинокі дикі вишні в українському степу – тоді малоцивілізованому. Отже, у творі Тараса Шевченка – садки коло хати, які ще не відігравали комерційної функції, це перша ознака цивілізованості України.

У ряді поетичних творів Шевченка садок є місцем зустрічі закоханих, сховком від зайвих небажаних поглядів. Згадаймо його поезію «Сонце заходить», де автор характеризує свій психічний стан, коли він лине в «темний садочок на Україні». Очевидно, там його виглядає кохана, яка шукає вечірню зорю (Венеру) на небі синім. Або вірш «Ляхам», де поет висловлює думку про минуле, коли «в садах кохалися, цвіли, неначе лілії, дівчата». Цю функцію – давати сховок закоханим – у Шевченка виконують й інші деревні насадження: діброви, гаї, перетики («Ой діброво, темний гаю...», «У перетику ходила...» та ін.). І така функція – це не особлива прерогатива садка. Вночі можна зустрічатися і поза садком.

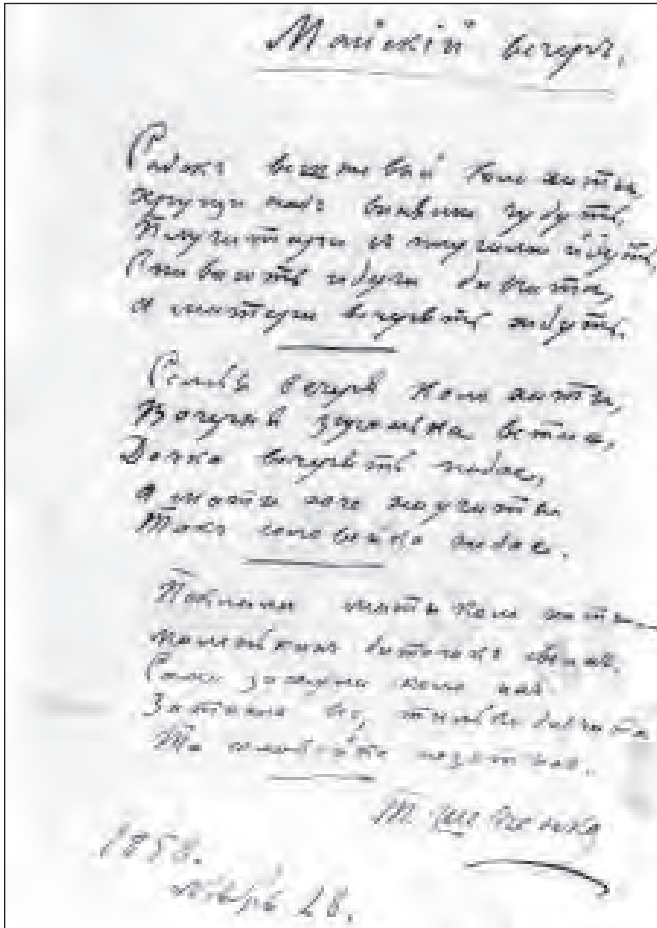
Б.З. – То правда!..

О.Ш. – А вдень, зрозуміло, садок не є добрим сховком. Згадаймо пісню «Копав, копав криниченьку у вишневому саду // Чи не вийде дівчинонька рано-вранці по воду...»

Іншою цивілізаційною ознакою українського суспільства у вірші є звичайнісінький плуг.

Б.З. – Мабуть, все ж таки для українського села – аж ніяк не звичайнісінький.

О.Ш. – Я мав на увазі звичний для українського села. Так от, у часи Тараса Шевченка це було нововведенням у землеробську культуру нашого села. До цього (як і тепер у деяких місцях Полісся) користувалися ралом.



Рукопис вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати»

За його допомогою лише розпушують ґрунт. А плуг (з німецького – *Pflug*) здійснює дві операції: підрізує шар ґрунту і перевертає його. Внаслідок цієї подвійної операції на поверхні опиняється багатий на гумус і кореневу біомасу глибинний пласт. Від цього поліпшується структура ґрунту, його зволоженість, зростає теплоємність та ін., що стимулює додаткову урожайність...

Б.З. – Це – прогрес, очевидно.

О.Ш. – Абсолютно. А в селі з'являється новий соціальний прошарок – плугатарі. Третьою цивілізаційною ознакою є родинний «навчальний інститут», скерований на дітей («а мати хоче научати»). Тут «научати» – це не лише передавати від старшого покоління молодшому народні традиції, а й – прямо «навчати грамоти», передовсім читання і засвоєння прочитаного. Отже, оспіване українське село першої половини XIX ст. – це вже цивілізована людська оселя на межі великого Європейського лісостепу і Степу. На північ від цієї смути в Московії та Білорусі тоді ще панувало «сохачество» (від слова «соха») і «снохачество» (до речі, вони були опосередковано звичаєво пов'язані).

Тепер – про другу інтенцію: родиноцентризм.

Б.З. – Дуже гарно звучить цей термін, я б сказав: дуже по-українськи.

О.Ш. – Ще й як гарно! Цей головний меседж, якщо хочете – принцип чи головна ідея цього Шевченкового тристрофного шедевр.

Уособленням родиноцентризму є хата – сімейний осередок, навколо якого відбуваються передвечірні і вечірні події, у тривимірному просторі якого поєднані всі елементи

ти живого і неживого довкілля: садок, хрущі, сім'я (дочка, мати, діти), дівчата, соловейко і навіть... зоря вечірня. До речі, «вечірня зіронька» – це символ любові і кохання (Венера, ранкова Аврора), без яких нема живого життя. У «Кобзарі» Т. Шевченка слово «хата» трапляється 276 разів (слова: «Україна» – 188 разів, «земля» – 146, «село» – 134, «поле» – 124 рази і лише «світ» – 299 разів). Можна навіть побудувати своєрідний частотний ланцюг від світу до хати і України. Тут – найбільші локації і три найрідніші для українця маркери екзистенційного тривання.

З контексту вірша випливає, що хата як така, – нечітка й нібито непотрібна.

Б.З. – Бо все життя родини – “коло хати”?

О.Ш. – Та ні. Це зовсім не так. Хата – це символ одвічної закоріненості українців у свою землю. Хата – це головний просторово-конструктивний компонент двору. Крім цього, тут багато й інших елементів “виробничої інфраструктури” – стодола, комора, хліви, стайня, навіть – ремісничої діяльності (стельмашка, кузня тощо).

Б.З. – Але хата за народними традиціями – це захисна кріпость українства, його оберіг!

О.Ш. – Це й організований за допомогою сукупності хат (дворів) простір утворює село. Не стоянку, а село, організований сільський простір...

Б.З. – ... де є і хата скраю!..

О.Ш. – Саме там, на краю, мешканці отримують першу інформацію про ворога, який наближається, і вона (та



«Садок вишневий коло хати». Ілюстрація В.І. Касіяна



Кадр із мультфільма (екранізація вірша)
«Садок вишневий коло хати». 2018 р.
Автори: Ольга Соловійова та Анна Іневатова

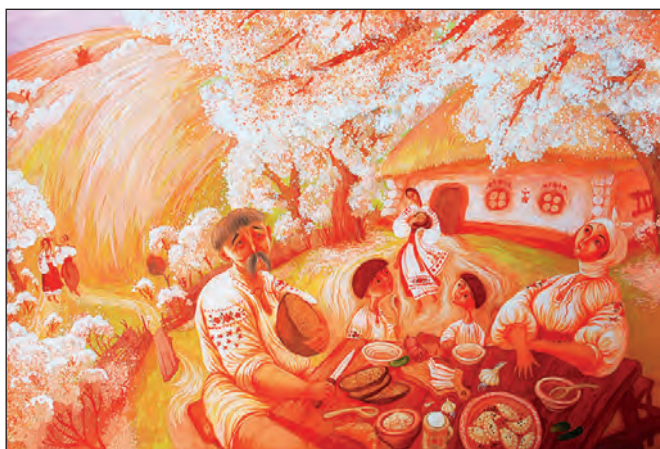


Ніна Шупляк (Черкевич). «Садок вишневий коло хати». 1990 р.
Скло, туш, олія



«Садок вишневий коло хати».
Петриківський розпис.
Елемент чохла для мобільного
телефона

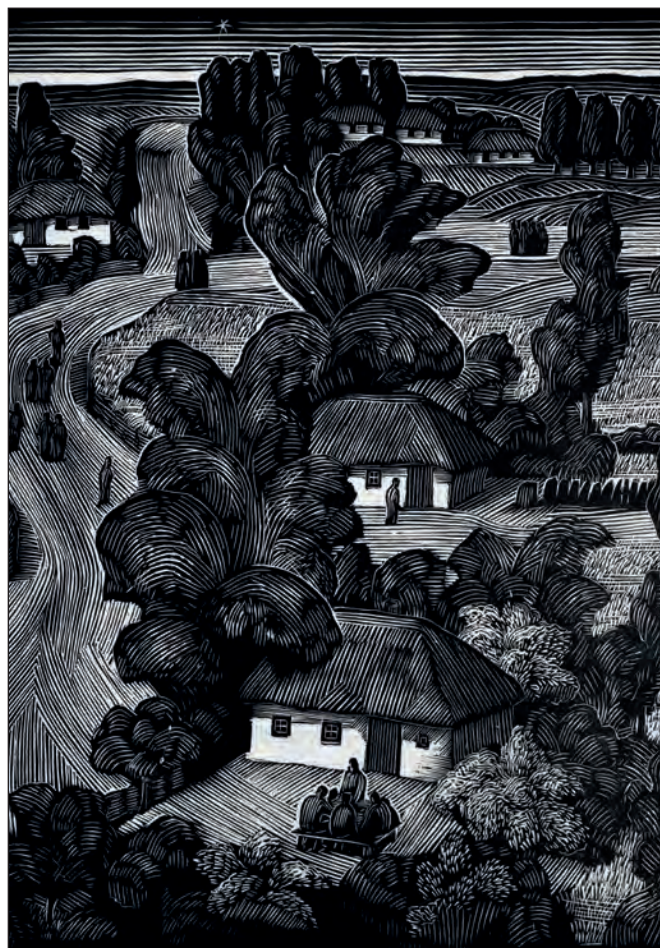
([http://modernukrainian.com/
shop/covers-for-mobile/824/](http://modernukrainian.com/shop/covers-for-mobile/824/))



Марина Михайлошина. «Садок вишневий коло хати». Гуаш.
Ілюстрація Дитячого Кобзаря, Видавництво Старого Лева, 2012 р.



Наталія Черняк. Рушник «Садок вишневий коло хати». 1988 р.
Ляне фабричне полотно, муліне.
Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарнавського



Григорій Гавриленко. «Садок вишневий коло хати». 1964 р.
Рисовий папір, ліногравюра



«Садок вишневий коло хати». Ілюстрація Олександра Івахненка

інформація) стає основою для організації опору, відсічі чи наступу на неприятеля. Хата є прихистком родини у холодну пору року.

Об'єднуючим просторовим символом у родиноцентризмі є ... коло. Коло окреслює найоптимальнішу фігуру, яка охоплює простір біля хати (довкола хати), а також хату і сім'ю біля неї. Нагадаємо, що первісні житлові споруди були в основі колоподібні, а капища позначалися викладеним з каміння колоподібним пунктиром. Чотирикутні хати з'явилися значно пізніше. Отже, «коло», «довкола» є своєрідним архетипом давньої трібальної (ще дотрипільської) культури.

Тарас Шевченко добре знав принади і негаразди української хати, села і «саджів вишневих коло хати». Ось остання поезія поета «А поки те, та се, та оне...», написана за три тижні до смерті. Тут поет порівнює хату з садочком й раєм: «Або над Стіксом, у раю, // Неначе над Дніпром широким, // В гаю, предвічному гаю, // Поставлю хаточку, садочок // Кругом хатини насаджу, // Прилинеш ти у холодочок, // Тебе, мов кралою, посаджу. // Дніпро, Україну, згадаєм, // Веселі селища в гаях, // Могили, гори на степах // І веселенько заспіваєм».

Так чи інакше, а ще в поезії «Садок вишневий...» поет зобразив гармонійну, «дворівневу» родину як людську мікроспільноту, де всі взаємопов'язані і чітко вписані у просторову («коло хати») й екологічну («садок вишневий», «хрущі, що гудуть», «соловейко, що не затих» і т. ін.). Тут Шевченкові притаманна навіть ідилічна візія.

І, нарешті, третя закодована ідея твору – це генетизм: фундаментальний принцип породження і побудови всього суцього.

Б.3. – То, певно, найвагоміша складова, чи не так?

О.Ш. – Можливо. Генетизм уособлений у трьох царствах біосвіту: комашиному (хрущі), пташиному (солов'ї) та людському (родина). Він «працює» вже, починаючи з першого-другого рядка, коли «хрущі над вишнями гудуть». Адже функцією хрущів у системі є запилювати квітку, а далі тепло і волога зроблять свою благородну генетичну справу. Наприкінці першої строфи невтомні (!) дівчата, повертаючись з поля, співають, подають аудіосигнал (його поширення сильніше, ніж відеокартинки). Цей сигнал вже на початку вірша повідомляє: «Гей, хлопці! Ми є, ми готові до кохання, нас не схилить сон по вечері! Ми чекаємо вас!». І справді, навіть коли «затихло все», «тільки дівчата та соловейко не затих».

Спів соловейка зачарує не лише родину, що вечеряє чи відпочиває коло хати, і дівчат, які з надією чекають наречених, але й першою чергою – птаство родини горобиних, нові сім'ї яких незабаром – на початку червня – вилетять знову з вирію. І так – цикл за циклом, з року в рік.

Як земна орбіта, як сонячне коло, як циклічність пір року – від молодості до старості, від матері до дочки й онуки, від зачаття-запилення квітки до соковитого і смачного плоду, у якому вже закумуляовано генетичний потенціал зернятка вишні, черешні чи яблуні та груші. І це одвічне коло гіпнотично закодоване у тристрофовому поетичному шедеврї Тараса Шевченка.

Звернімо ще увагу на географічне місце діяства. Де і коли воно відбувається?*

Б.3. Я, власне, хотів про це запитати.

О.Ш. – Думаю, що ми зможемо точно локалізувати цю місцину: це великий Східноєвропейський кордон – лінія розмежування Лісостепу і Степу, це батьківщина Тараса Шевченка, наша батьківщина – Україна. Саме тут найродючіші чорноземи, які достатньо зволожені і отримують помірну кількість тепла. Навіть віртуальний зміст вірша «Садок вишневий...» охоплює тепліну усіх його дійових осіб, очевидно – і самого автора твору, і його читачів, і його слухачів**.

Чи щасливі всі в цьому просторі і від цього поетичного шедевру. Думаю, що щасливі. Як щасливі ми й тим, що маємо можливість насолоджуватися поетичним творінням Тараса Шевченка, що маємо такого геніального поета.

Б.3. – Дякую, пане Олеже, за потрібну всім розмову! ■

Спілкувався **Богдан Залізник**,
керівник прес-центру наукової журналістики
ЗНЦ НАН України і МОН України, м. Львів

* (Ред.) Щороку в травні в м. Городищі (Черкаська обл.), починаючи від 1988 р., на батьківщині *Гулаків-Артемівських* та *Симиренків*, краю, де пройшли дитячі роки Тараса Шевченка, відбувається традиційний мистецький фестиваль «Садок вишневий коло хати».

** (Ред.) 7 вересня 2017 р. до старту українсько-німецького року мов *Джамала*, *Саши Кольцова*, *Остан Ступка*, *Віктор Бронюк*, *Анна Панова*, *Юрій Марченко* продекламували німецькою «Садок вишневий коло хати», якому виповнилося 170 років (<https://www.youtube.com/watch?v=O6GbTZlvWBs>). Організатор відео-проєкту – директорка Goethe-Institut в Україні *Беате Кюлер*, режисер – *Анастасія Буковська*, відео супроводжує пісня «Коліскова» авторства *Сергія Жадана* у виконанні гурту «Лінія Маннергейма» і Саші Кольцової.